

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΣΠΕΤΣΙΕΡΗ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΤΑ

ΕΙΔΗ ΤΗΣ ΓΝΩΣΕΩΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Ν. ΖΛΑΤΑΝΟΥ
ΟΔΟΣ ΠΑΥΛΟΥ ΝΕΛΑ 27

1949

ΕΡΓΑ ΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΕΠΙ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

E.Y.D της Κ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΣΠΕΤΣΙΕΡΗ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

**ΤΑ
ΕΙΔΗ ΤΗΣ ΓΝΩΣΕΩΣ**

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Ν. ΖΛΑΤΑΝΟΥ
ΦΔΟΣ ΠΑΥΛΟΥ ΜΕΛΑ 27
1949

E.Y.D της Κ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

‘Η γνῶσις περὶ τῆς γνώσεως ἀποτελέσασα ἐρωδὸς ἔτα βασικὸν φιλοσοφικὸν κλάδον ἔκαβεν εἰς τὰς ἡμέρας μας ἴδιάζουσαν μορφήν. Τὴν οὖσίαν της ἐπιχειροῦντα καθορίσουν δχι μόνον φιλόσοφοι, ἀλλὰ καὶ ἐπιστήμονες ποικίλων εἰδικοτήτων. Μαθηματικοί καὶ φυσικοί, βιολόγοι καὶ λατρεῖ, ίστορικοί καὶ κοινωνιολόγοι ζητοῦν τὰ ἐξει-
κονίσουν ἔκαστος τὴν υφήν της. Αἱ προϋποθέσεις ἐξ ὧν ὀρμήθησαν καὶ ἡ μεθοδος τὴν δποίαρ ἐχρησιμοποίησαν εἰς τὸν κλάδον των ἐκη-
ρνζυμησαν συχνά, ὅτι ἀποδίδουν τὸ δλογ περιεχόμενον τοῦ φαινομένου
γνῶσις. Ως ἥτο φυσικόν, οἱ ἄλλοι κλάδοι ἐξεγείρονται κατὰ τῆς γνω-
σιολογικῆς ταύτης Μονοχρατίας. Ἡ ζωὴ προσέτι ἐμφανίζεται διαφεύ-
δουσα τοὺς μονοχρατικοὺς τούτους ἰσχυρισμούς. Ἐκεῖθεν ἀνακύπτει
τὸ ἐρώτημα περὶ διπλῆς ἀληθείας. “Οπως ἄλλοτε ἀπησχόλει τὴν Φιλο-
σοφίαν τὸ ζήτημα, κατὰ πόσον ἥτο ἄλλη ἡ ἀληθεία ἢ ἐκ τῆς πίστεως
καὶ ἄλλη ἢ ἐκ τῆς γνώσεως, οὕτω καὶ σήμερον ἐξετάζεται κατὰ πόσον
εἶναι ἄλλη ἢ ἀληθεία τῆς ἐπιστήμης καὶ ἄλλη ἢ ἀληθεία τῆς ζωῆς.

Αἱ ἀντιτιθέμεναι αὗται τάσεις καὶ γνῶμαι, διαοκῶς κυκλοφο-
ροῦσαι, ἐγέννησαν εἰς πολλοὺς τὴν ἀντίληψιν, δτι, ἀφ’ οὗ ὑπάρχει τό-
σον μεγάλη ἀσυμφωνία μεταξὺ τῶν μυστῶν τῆς ἀληθείας, ἡ τελευταία
αὕτη εἶναι κάτι ἀνέφικτον καὶ μόνον ἡ παραδοχὴ μιᾶς πλήρους Σχετι-
κονορατίας (Relativismus) μᾶς ἀπομένει εἰς τὸ τέλος.

Ἡ ἐμφανιζόμένη ἀσυμφωνία δφείλει, φρονοῦμεν, τὴν προέλευ-
σίν της εἰς τὴν σιωπηρὰν πίστιν, δτι ἡ γνῶσις ἔχει μίαν καὶ τὴν αὐ-
τὴν μορφὴν διεξαγωγῆς εἴτε πρόκειται διὰ πράγματα τῆς ὑλικῆς φύ-
σεως, εἴτε διὰ φαινόμενα τῆς δργανικῆς ζωῆς, εἴτε δι’ ἐκδηλώσεις
τῆς συνειδήσεώς μας, εἴτε διὰ τὴν ἔρευναν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ,
τοῦ ὠραίου καὶ τοῦ ἀσχήμου, τοῦ ἀπολύτου καὶ τοῦ πεπερασμένου,
εἴτε διὰ τὴν θεώρησιν καὶ ἀναζήτησιν τοῦ νοήματος τοῦ δλου εἶναι
καὶ γίγνεσθαι. “Ελλειψις ἀκοιβῶς τῆς γνωσιολογικῆς ἔρευνης εἶναι ἡ
μὴ ἀπασχόλησις μὲ τὸ πρόβλημα, κατὰ πόσον τὸ φαινόμενον γνῶμης
εἶναι μοροειδές, ἢ ἔχει πλείονας μορφάς.

Τοῦτο ἀκριβῶς ἐπιχειροῦμεν νὰ καταδείξωμεν διὰ τῆς παρούσης μελέτης. Δὲν ὑπάρχει μία καὶ ἡ αὐτὴ μορφὴ γνώσεως εἰς δλας τὰς ἀνωτέρω μνημονευθείσας περιπτώσεις, ἀλλὰ περισσότεραι. Ἐκάστη διέπεται ἀπὸ ἴδιας ἀρχὰς καὶ κατηγορίας, ἀναλόγως τοῦ ὄντολογικοῦ πεδίου ὅπερ ἔρευναὶ καὶ τῆς ἀντιστοίχου ἴδιαζούσης δργανώσεως τῆς συνειδήσεώς μας.

Ἡ ἀνάγκη τῆς ἔρευνῆς τοῦ θέματος τούτου ἔχει βασικὴν σημασίαν δχι μόνον ἀπὸ καθαρῶς φιλοσοφικῆς πλευρᾶς, ἀλλὰ καὶ γενικώτερον. Τὸ εἶδος τῆς Γνωσιολογίας ἔχει συνεπείας τόσον διὰ τὴν κοσμοθεωρίαν, ὃσον καὶ διὰ τὴν βιοθεωρίαν. Ἡ τελευταία πάλιν ἐπηρεάζει τὴν καθημερινὴν πρᾶξιν, τόσον τὴν ἀτομικὴν, ὃσον καὶ τὴν δημικὴν.

Ἡ Φιλοσοφία καλεῖται καὶ πάλιν σήμερον, ὅπως καὶ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν σοφιστῶν, νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὸ ἔρωτημα, κατὰ πόσον εἶναι δυνατὴ ἡ «δ μ ο λ ο γ ι α» πάντων τῶν ἀνθρώπων διὰ βασικὰς ἀρχὰς τῆς ὑποστάσεώς των. Προϋπόθεσις ὅμως διὰ τὴν ἀπάντησιν εἶναι ἡ διερεύνησις τοῦ δλου πλάτους τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως.

Θεσσαλονίκη, Ὁκτώβριος 1949

Κ. ΣΠΕΤΣΙΕΡΗΣ

E.Y.D της K.t.II
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΑΣΥΜΦΩΝΙΑ ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑΝ ΤΗΣ ΓΝΩΣΕΩΣ

Σελ.

1. **Η γνῶσις ως ἀντίγραφον τῆς πραγματικότητος.** Λί σεκό-
νας τῶν πραγμάτων καὶ ἡ ὀψιγάνωσις τῶν δεδομένων τῶν αἰσθήσεων.
Ἡ σύνθεσις τῶν ἐντυπώσεων εἰς τοὺς ὑγιεῖς καὶ τὸ χάος εἰς τοὺς
παράφρονας. Τὰ a priori στοιχεῖα τῆς συνειδήσεως καὶ αἱ προ-
ποθέσεις πάσης ἐφεύνης.

2

2. **Η γνῶσις ως συμβολισμὸς καὶ ἀναγνώρισις τοῦ δομοίου.**
Τὰ σύμβολα ως ὑποκυτάστατα τῶν πραγμάτων. Ὁ συμβολισμὸς ως
«οἰκονομία τῆς σκέψεως» κατὰ τοὺς Νεοθετικιστάς. Ἡ γνῶσις ὡς ἀνα-
γνωγὴ τῶν φαινομένων εἰς ἓν μίοντες ταυτοτήτων καὶ δομοιοτή-
των. Τὰ νοήματα ως σύνολα διαμιορφοῦντα τὰ γλωσσικὰ σύμβολα.
Λί ποιοτικαὶ διακρίσεις.

7

3. **Η γνῶσις ως ὑπηρέτης τῆς πράξεως.** Λί ἀντιλήψεις τοῦ Βιο-
λογισμοῦ καὶ τοῦ Πραγματισμοῦ. Ἡ γνῶσις ὁργανον οὐχὶ μόνον
συντηρήσεως, ἀλλὰ καὶ ἐκδιπλώσεως τῆς ζωῆς.

12

4. **Η γνῶσις ως κατηγορικὴ μορφοποίησις.** Λί κατηγορίαι ως
«τρόποι τοῦ Εἴναι» κατ' Ἀριστοτέλην καὶ ως «τρόποι τοῦ Νοεῖν»
κατὰ Kant. Ὁ Νεοκαντιανισμὸς καὶ ὁ δοντολογικὸς μηδενισμὸς
αὐτοῦ.

17

5. **Η γνῶσις ως διαλεκτικὴ πορεία.** Ἡ Ἐγελιανὴ Διαλεκτικὴ καὶ
διαλεκτικὸς ὄλισμὸς τῶν Marx καὶ Engels. Ἡ σύγχρονος Σο-
βιετικὴ Φιλοσοφία καὶ ἡ ἀρνησις τῆς ἴσχυος τῆς λογικῆς ἀρχῆς τῆς
ταυτότητος. Ἡ ἀστήριστος ἐπίκλησις τοῦ Ηρακλείτου. Ἄλλαι μορ-
φαὶ Διαλεκτικῆς καὶ βαθμοὶ δικαιώσεως ἐκάστης.

26

6. **Η γνῶσις ως ἀνταύγεια τῆς κοινωνικῆς ζωῆς.** Ἡ ἀντανά-
κλασις τῆς ὁργανώσεως τῆς δημόσιος ἐπὶ τὴν γόησιν. Μορφαὶ γνώ-
σεως καὶ ἐπηρεασμός των ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν ὀργάνωσιν. Λύθαι-
ρετοι ἀντιλήψεις τῆς Ἰστοριοκρατίας καὶ τῆς Κοινωνιολογιοκρα-
τίας. Τὰ κοινὰ ἀνθρώπινα στοιχεῖα παρὰ τὴν ποικιλίαν τῶν μη-
φῶν κοινωνικῆς ζωῆς.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΤΟ ΠΛΗΡΕΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΗΣ ΓΝΩΣΕΩΣ

- ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΕΠΙΦΥΛΑΞΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΠΙΦΥΛΑΞΗΣ ΚΛΗΡΟΥ ΚΑΙ ΛΟΓΟΤΥΠΟΥ
1. **Έξωτερική και έσωτερική γνώσις.** Φαινόμενα τῆς φύσεως γνωρίζομενα διὰ τῆς έξωτερικής αἰσθησεως και συποκείμενα εἰς μέτρησιν και φαινόμενα τῆς έσωτερικής ζωῆς βιούμενα. Τὸ «άνοιγμα τῆς ψυχῆς» ὃς μορφὴ έσωτερικῆς ἐμπειρίας. 48
  2. **Η κατανόησις.** Η ἐρμηνεία τῆς φύσεως και ἡ κατανόησις τοῦ πνεύματος. Βαθμίδες κατανοήσεως. Η διεξαγωγὴ τῆς κατανοήσεως ἐπὶ τῇ βίᾳ πειρατὴς τῆς ἀρχῆς τοῦ ὄντος τὸν προσδιορίζοντος τὰ μέρη, τῆς αριθμητῆς σύγγενείας και τοῦ διήκοντος πνεύματος. 54
  3. **Η ένδρασις.** Λί οπέρ τὴν αἰσθησιν βαθμίδες γνώσεως και ἡ αντινόησις τοῦ αόρους των διὰ τῶν ἔφγασιῶν τοῦ Bergson. Η ὥλη λειτουργία τῆς ἐνοράσσους και κατὰ τὰς κοσμοθεωρητικὰς συλλήψεις και κατὰ τὰς ἄλλας γνωστικὰς ἐκδηλώσεις. Λί μορφαὶ τῆς ἐνοράσσου. Η ἐν τῇ πράξει γενικὴ ἀποδοχὴ τῆς. 60
  4. **Η ἀντιστοιχία ὁργανώσεως τῆς συνειδήσεως και τοῦ εἶναι.** Η ἀντιστοιχία μεταξὺ τῶν ὄντολογικῶν πεδίων και τῶν εἰδῶν γνώσεως. Η συμπλήρωσις τῆς Προτεροκρατίας τοῦ Kant. Τὰ a priori στοιχεῖα εἰς ἑκάστην μορφὴν γνώσεως. Ο πλήρης πίναξ τῶν κατηγοριῶν. Τὸ πλήρες περιεχόμενον τῆς ἐννοίας τῆς γνώσεως 69

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΗΣ ΓΝΩΣΕΩΣ

Διάγραμμα τῶν εἰδῶν τῆς γνώσεως. 78

1. **Η βιολογική γνώσις.** Η ἐνστικτώδης γνώσις παρὰ τοῖς ζῴοις και τὸ περιεχόμενόν της. Η ἀνάλογος γνωστικὴ σφαίρα εἰς τὸν ἀνθρωπὸν. Η σκοπιμότης ὡς βασικὴ κατηγορία τῆς σφαίρας ταύτης. Τὸ ίδιαζον και ἡ σημασία τῆς βιολογικῆς γνώσεως. 79
2. **Η γνώσις προσώπων.** Η πρωταρχικὴ διάκρισις μεταξὺ προσώπου—πράγματος. Η «ψυχικὴ μιστάθεσις» και ἡ σημασία της. Η γνώσις τοῦ ἑαυτοῦ μας και τὰ στοιχεῖα ἐξ ὅν συνίσταται. Η γνῶσις τῆς ὅμαδος και ἡ κοινωνικὴ λογική. 87
3. **Η γνώσις πραγμάτων και φαινομένων.** Η περιγραφὴ κοὶ ἡ ποσοτικὴ παράστασίς των. Η προβολὴ τῶν ἐντυπώσεων εἰς τὰ πράγματα και ἡ εἰδικὴ δργάνωσις τῶν αἰσθητηρῶν. Οντολογικὰ στοιχεῖα ἔξω ἡμῶν ὑπάρχοντα και ψυχικαὶ ποιότητες. Ο ρυθμὸς ἀντιλίψεως πραγμάτων και αἱ συνέπειαι τῆς μεταβολῆς του κατὰ τοὺς Baer και Einstein. Πραγματικότητες μὴ ὑλικαί. 94

4. Η γνῶσις συμβόλων και ἐννοιῶν. Η θεραπαυτική ἐκδήλωσης του πνεύματος. Ο λόγος ός ἔκφραστις νοητάτερην ἐπενθεωμένων διὰ συμβόλων. Λί μορφαί διατάξεως τῶν συμβόλων. Τὸ προτεῖνον τοῦ νοήματος εἰς τὴν φλογῆσαν. Η σχέσις τῆς μορφῆς τῆς γλώσσης και τοῦ τούτου τῷ σκέπτεσθαι εἰς ἓν λαίν. Ο Μαθηματικὸς σαμβιολισμὸς και ὁ Λογικὸς Ἐμπειρισμὸς (Logistik). Οἱ ὑποδεικνύμενοι νέοι τύποι Λογικῆς.

103

5. Η γνῶσις σχέσεων. Αξιολογική και δυτολογική σχέσης πρὸς πρόσωπα και πρόγραμμα. Λί μορφαί αξιολογικῆς γνώσεως. Η ἐσωτερική πρᾶγμα τῆς οἰκίας και ἡ ἔξωτερη τῆς παράστασις. Η διάκρισις τοπικῆς λογικῆς και λογικῆς τῶν δέσμων. Η κατηγορία τῆς διαβαθμίσεως. Αἱ ημέραι, αἰσθητικοὶ και θρησκευτικοὶ ἀξίαι και η ίδιαζουσα ὑφή των.

112

6. Η φιλοσοφική γνῶσις. Τὸ ίδιαζον τῆς ὀλότητος και η γνῶσις ταύτης. Η μεταφυσική δογμή ός βασική τάσις τοῦ πνεύματος μαζ. Τῷ δογμακῷ βιώματα λόγῳ τοῦ πεπερασμένου τῆς ὑπάρχεως μαζ και τῆς εὐθύνης πρὸ τῆς ζωῆς.

121

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΤΟ ΚΥΡΟΣ ΚΑΙ Η ΑΛΗΘΕΙΑ ΕΙΣ ΕΚΑΣΤΟΝ ΕΙΔΟΣ ΓΝΩΣΕΩΣ

1. Η ἐννοία τῆς ἀληθείας. Η ἀλήθεια ός γνώμισμα τῶν κοίσεων. Η ἀλήθεια ός ἀντιστοιχία ίδεας και πράγματος. Η ἀλήθεια ός τὸ μνοσίμιαντον τοῦ συμβολισμοῦ. Η ἀλήθεια γνώμισμα ὅλων τῶν εἰδῶν γνώσεως.

127

2. Πραγματολογικά κριτήρια. Η ἐξωτερική ἀντίφασις ός κριτήριον τοῦ δογμοῦ. Η συμφωνία τῆς εἰκόνος μὲ τὸ ἀντινείμενόν της και ὁ ἔλεγχός της διὰ συγκρίσεως πρὸς ἄλλας ἔξεισινίσεις. Τὸ πρόγραμμα ός περιοχὴ ἴσχυός τοῦ κριτηρίου τούτου. Η ἐπαλήθευσις ός κριτήριον τῶν συνθετικῶν κρίσεων.

132

3. Λογικά κριτήρια. Η ἐσωτερική ἀντίφασις ός κριτήριον δοθότητος ἐντὸς συστημάτων ἐννοιῶν. Η ἀπόδειξις ός βεβαιώσις τῆς ἀληθείας μιᾶς προτάσεως διὰ τῆς ἀναφορᾶς τῆς εἰς ἄλλην γενικωτέραν. Τὸ μή ἀποδεῖξιμον τῶν γενικῶν ἀρχῶν και τῶν μεξιολογικῶν προτάσεων.

136

4. Ψυχολογικά κριτήρια. Η προφάνεια κατὰ τὸν Descartes και η ψυχολογική βερβαίότης κατὰ τὸν Rickert. Ο ἀλληλοέλεγχος τῶν προφανειῶν. Ο ἀναγκασμὸς και η ἐπιβολὴ τῶν ἀληθῶν κρίσεων.

139

5. Αξιολογικά κριτήρια. Η Ομηρική αἰδοῖς. Τὰ εἶδη βίων κατὰ Ηλάτωνα. Η ἀρετὴ κατ' Ἀριστοτέλην ός μετόπης ὄριζομένη ἀπὸ τὸν φρόνιμον. Τὰ ἀποτελέσματα ός κριτήριον τῆς ἀληθείας. Η ἀσταθής βάσις τούτου. Η γνώμη τῶν πολλῶν και η κοινή γνώμη. Η γράμμη τῶν ἐκλεκτῶν. Η αἴσησις τῶν ἐκλεκτῶν διὰ τῆς μορφῆς σεως. Η ἀμφισβήτησις τοῦ πρωτείου μεταξὺ αφίας και ἐλευθερίας.

145

- 6. Αισθητικά κριτήρια.** Ή συμφωνία ίδέας και μορφής. Ή έσωτερη γνώσις εἰς τοὺς καλλιτέχνας. Στοιχεῖα κρίσεως καλλιτεχνημάτων. Τὸ «Μνημεῖον τοῦ ἀγνώστου στρατιώτου» τῶν Ἀθηνῶν κρινόμενον. Τὸ δραῖον ως δοντολογική ἀρχή. Η καθολικότης τοῦ δραίου. 155
- 7. Κοσμοθεωρητικά κριτήρια.** Συνεχεῖς ὅμοιοι πυρηνες εἰς τὰ θυησκευτικά και φιλοσοφικά συστήματα. Η ἀνεπάρκεια τοῦ λογικοῦ κριτηρίου διὰ τὰ ἔσχατα προβλήματα. Ο κατὰ Πλάτωνα ἔσωτερικός φωτισμὸς δι' αὐτούσιγκεντρώσεως. Η δριθή φιλοσοφική γνῶσις ή ατωμένη διὰ θεωρήσεως ὅλων τῶν δοντολογικῶν πεδίων «σὺν ὅλῃ τῇ ψυχῇ». 160

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΡΙΑ ΤΩΝ ΕΙΔΩΝ ΤΗΣ ΓΝΩΣΕΩΣ

- 1. Παραλληλία, διαλληλία και ἐνότης τῶν εἰδῶν γνώσεως.** Τὸ ἀκαρδαντον τοῦ γνωστιλογικοῦ Μονισμοῦ και ή παραλληλία τῶν εἰδῶν γνώσεως. Ο ἀλληλοφωτισμὸς αὐτῶν. Η ἐνότης ὑφῆς και διὰληλοέλεγχος τούτων. Η ιεράρχησις ἐν τῇ ἐνότητι των. 166
- 2. Τὰ ὄρια ἐκάστου εἴδους γνώσεως.** Ορια γνώσεως διὰ τὴν ὑλην, τὴν ζωὴν και τὸ σῶμα — ψυχήν. Τὸ δυνατόν ὑπάρξεως ὅντων ἔχοντων γνωστικήν δογμάνωσιν διάφορον τῆς τοῦ ἀνθρώπου. 170
- 3. Τὸ σχετικόν και τὸ ἀπόλυτον εἰς ἔκαστον εἶδος γνώσεως.** Η ἀρχαία σκέψις. Η ψυχολογική σχετικότης. Τὸ διαρκὲς κῦρος τῶν λογικῶν ἀρχῶν. Η κατ' Einstein σχετικότης ως πυθοὶ μὴ γήινα συστήματα ἀναφορᾶς. Τὸ ἀπόλυτον κῦρος τῶν ἡθικῶν ἀξιῶν και ή καθολική των ἀναγνώρισις. 174
- 4. Η πλάνη εἰς ἔκαστον εἶδος γνώσεως.** Η πλάνη ως καθαρός ἀνθρώπινον φαινόμενον. Η πλάνη περὶ τὴν ἀντίληψιν, ή λογική πλάνη, ή περὶ τὴν ἀνθρωπογνωσίαν, ή περὶ τὴν ἀξιολόγησιν, ή περὶ τὴν φιλοσοφικήν θεώρησιν. Τρόποι ἀποφυγῆς της. 184
- 5. Η διαίρεσις τῶν ἐπιστημῶν ἀναλόγως τῶν εἰδῶν γνώσεως.** Η ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος διαίρεσις. Η κατὰ τὸν Μεσαίωνα. Η διαίρεσις τοῦ Βάκωνος ἀναλόγως τῶν ψυχικῶν δυνάμεων και ή διαίρεσις τοῦ Comte ἀναλόγως τῆς ἀπλότητος και γενικότητος τῶν προβλημάτων. Η ὑπὸ τοῦ Wundt διάκρισις Μαθηματικῶν και Φυσικῶν ἐπιστημῶν. Η ἐν τῇ πράξει διάκρισις τῶν Βιολογικῶν ἐπιστημῶν ἀπὸ τὰς Φυσικάς. Η πλήρης κατάταξις εἰς ἐπιστήμας Μαθηματικάς, Φυσικάς, Βιολογικάς, Πνευματικάς και Φιλοσοφίαν. 189

Συμπέρασμα.

Βιβλιογραφία.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ
Η ΑΣΥΜΦΩΝΙΑ
ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑΝ ΤΗΣ ΓΝΩΣΕΩΣ

Η προσπάθεια τῆς γνώσεως, νὰ στραφῇ ἐφ' ἑαυτὴν καὶ νὰ καθορίσῃ τὴν ἴδιαν τῆς οὐσίαν, ἀρχίσασα συστηματικῶς μὲ τὸν Θεαίτητὸν τοῦ Πλάτωνος, ἔνθα τὸ πρῶτον ἐτέθη τὸ ἔρωτημα «τὶ εἰναι ἐπιστήμη»⁽¹⁾, ὑπῆρξεν ἀδιάκοπος. Πᾶν φιλοσοφικὸν σύστημα εὑρίσκεται εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ λάβῃ θέσιν ἔναντι τοῦ προβλήματος τούτου. Αἱ ἀπαντήσεις ποὺ ἐδόθησαν, περισσότεραι τῆς μιᾶς, δύνανται νὰ συνοψισθοῦν εἰς τὰς ἔξι :

Γνῶσις, εἶπον, εἶναι ἡ λειτουργία ἐκείνη διὰ τῆς ὅποιας σχηματίζω ἐντός μου μίαν εἰκόνα, ἐν ἀντίγραφον τῶν πραγμάτων ποὺ ὑπάρχουν εἰς τὸν ἔξωτερικὸν κόσμον. "Ἄλλοι διετύπωσαν τὴν γνώμην, ὅτι κατὰ τὴν γνῶσιν δίδω ἐν ὄνομα εἰς ἔκαστον ἴδιαίτερον βίωμα καὶ τὸ παριστῶ μὲ ἐν σύμβολον, διακρίνων τοῦτο ἀπὸ τὰ ἄλλα. "Άλλοι ἀποβλέποντες κυρίως εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν ὑπεστήσιξαν, ὅτι μὲ τὴν γνῶσιν δὲν προσπαθῶ νὰ θέτω εἰς ἔκάστην νέαν διακρίβωσιν ἐν ὄνομα — σύμβολον, ἀλλ᾽ ἀντιθέτως νὺν ἀνευρίσκω δμοιότητας μεταξὺ τῶν πραγμάτων καὶ φαινομένων μὴ δρατὰς εἰς τόν ἀπλοῖκὸν παρατηρητήν. "Υπάγω δηλαδὴ περισσότερα δμοια ὑπὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ σύμβολον. "Άλλοι ἀφοριώμενοι ἐκ τῆς πράξεως τῆς ζωῆς ἐγνωμάτευσαν, ὅτι ἡ γνῶσις εἶναι μία βιολογικὴ λειτουργία σκοπὸν ἔχουσα τὴν καλλιτέραν προσαρμογὴν τοῦ εἶδους ἀνθρώπος εἰς τὰς ἀνάγκας συντηρήσεως καὶ ἐκδιπλώσεώς του. "Άλλοι θέλοντες νὰ δρίσουν συγχρόνως τὴν σχέσιν τῆς γνώσεως μὲ τὸ ἀντικείμενόν της ἐδίδαξαν, ὅτι ἡ γνῶσις εἶναι μία μαγικὴ διόπτρα, ἡ ὅποια μᾶς κάμνει νὰ βλέπωμεν μὲ ἀρμονικὰ σχήματα καὶ μορφὰς τὸ

(1) «ΣΩ. Τοῦτ' αὐτὸ τοίνυν ἔστιν, ὃ ἀπορῶ καὶ οὐ δύναμαι λαβεῖν ίστανδς παρ' ἐμαυτῷ, ἐπιστήμη ὅτι ποτε τυγχάνει ὅν». Πλάτωνος Θεαίτητος 146A.

ἔξι ήμῶν χάος τῶν φαινομένων. Μία ἄλλη μερὶς ὑπεστήθειεν, ὅτι ἡ ἀλλαγὴ καὶ ἡ ροή εἶναι νόμος κυριαρχῶν τόσον εἰς τὴν φύσιν, ὃσον καὶ εἰς τὴν συνείδησιν, ὁ δὲ ωρίθμος διαδοχῆς τοῦ ἐκάστοτε τεθειμένου ἀπὸ τὸ ἀντιφατικῶς ἀντίθετον ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τῆς γνώσεως. Ἐλλοι τέλος ἐδίδαξαν, ὅτι ἡ γνῶσις εἶναι ἔξαρτημα καὶ παρακολούθημα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ ἀπλῆ ἀνταύγεια τῆς λειτουργίας της.

'Η πολλότης αὕτη γνωμῶν συγνὰ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τοὺς ἔξωτερικῶς ἀποβλέποντας εἰς αὐτὰς νὰ ὑποστηρίξουν, ὅτι ἐπὶ τοῦ θέματος δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ συμφωνία καὶ ὅτι ὅλαι αἱ γνῶμαι ἔχουν ἐξ ἴσου δίκαιον η̄ ἀδικον. 'Η σχετικότης, εἶπον, ἡ διδαχθεῖσα διὰ τὴν φύσιν ἰσχύει καὶ διὰ τὴν γνῶσιν καθ' ἕκαστήν.

'Η Πλειονοκρατία (Pluralismus) αὕτη περὶ τὸν δρισμὸν τῆς ἔννοιας τῆς γνώσεως δὲν ὀφείλεται, φρονοῦμεν, εἰς τὴν φύσιν τοῦ προβλήματος. Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔξεταισθῇ μήπως ἡ γνῶσις εἶναι λειτουργία περιλαμβάνουσα περισσοτέρας μορφῶν ἐκδηλώσεως, ἐκάστη τῶν ὅποιων ἔχει ἰδιάζουσαν ὑφὴν καὶ μήπως ἀκριβῶς ἐκαστος δρισμός, ἀποβλέπων εἰς τὴν ὑφὴν ἐκάστης ἐπὶ μέρους μορφῆς, ἀληθεύῃ μὲν δι' αὐτήν, σφάλλεται δέ, ὅταν ἐπιχειρῇ νὰ γενικεύῃ τὰς ἀποφάνσεις του ἐπὶ τῆς ὅλης λειτουργίας, παραβλέπων τὸ γεγονὸς τῆς πολυειδίας τῆς λειτουργίας.

'Η διερεύνησις ἐκάστης τῶν διατυπωθεισῶν γνωμῶν περὶ τῆς οὐσίας τῆς γνώσεως θέλει καταδεῖξει τὸ βάσιμον τοῦ ἰσχυρισμοῦ ήμῶν τούτου.

1. Η ΓΝΩΣΙΣ ΩΣ ΑΝΤΙΓΡΑΦΟΝ ΤΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΟΣ

"Ηδη ὑπὸ τοῦ Δημοκρίτου ἐδιδάχθη, ὅτι ἐκ τῶν πραγμάτων ἔξαπλύονται ἀπορροαί, «τὰ εἴδωλα» τῶν πραγμάτων, τὰ διόποια διὰ τῶν αἰσθητηρίων εἰσδύουν εἰς τὴν ψυχὴν καὶ οὕτω γεννᾶται ἡ γνῶσις. Ταῦτα κυκλοφοροῦν παντοῦ καὶ εἰσέρχονται διὰ τῶν πόρων εἰς τὰ σώματα, ἀκόμη καὶ τῶν κοιμωμένων⁽¹⁾.

(1) «Λεύκιππος, Λημύριος τὴν αἰσθησιν καὶ τὴν νόησιν γίνεσθαι εἰδώλων ἔξωθεν προσιόντων μηδενὶ γάρ ἐπιβάλλειν μηδετέραν χωρὶς τοῦ προσπίπτοντος εἰδώλου». Πλούταρχος Περὶ ἀρεσκόντων IV 8. «Φησὶ Δημόκριτος ἐγκαταβισσοῦσθαι τὰ εἴδωλα διὰ τῶν πόρων εἰς τὰ σώματα καὶ ποιεῖν τὰς κατὰ τὸν ὑπνον δύψεις ἐπικαναρερόμενα φοιτᾶν δὲ ταῦτα πανταχόθεν ἀπιόντα καὶ σκευῶν καὶ ἱματίων καὶ φυτῶν, μάλιστα δὲ ξύλων ὑπὸ σάλου πολλοῦ καὶ

‘Ο Ἀριστοτέλης μετὰ τὸν Δημόκριτον ἐδίδαξεν, ὅτι οὐ αἰσθησις εἶναι οὐ ἀφετηρία τῆς γνώσεως, διότι «εἴ τις αἰσθησις ἐκλέκοιπεν, ἀνάγκη καὶ ἐπιστήμην τινα ἐκλεκτού πένει»⁽¹⁾. Διὸ τῶν αἰσθήσεων, εἶπε, σχηματίζομεν ἀντίγραφα τῶν ἀντικειμενικῶν ὑπαρχουσῶν μορφῶν τῶν πραγμάτων, τὰ φαντάσματα⁽²⁾.

Οἱ Στωϊκοὶ ὀρκύμηται φέρεστερον ἔτοντισαν, ὅτι γνῶσις εἶναι οὐ ἵκανότης τῆς ψυχῆς νῦν ἀποτυπώνη τὰς εἰκόνας τῶν πραγμάτων, τὰ δποῖα ὑποπίπτοντα εἰς τὰς αἰσθήσεις μας⁽³⁾. ‘Οταν γεννηθῇ ὁ ἀνθρώπος, λέγουν, ἔχει τὸ ἡγεμονικὸν μέρος τῆς ψυχῆς «ἄσπεο χάρτην εὑρεγόν εἰς ἀπογραφήν»⁽⁴⁾, ὡς γραμματεῖον κενόν.

Ο Ἐπίκουρος ἥκολούθησε τὴν γνώμην τοῦ Δημοκρίτου⁽⁵⁾, ὃ δὲ διπλός του Λουκρήτιος ἐπινέλιψεν δμοίως κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους, ὅτι τὰ σώματα ἔχουν τὰ εἴδωλά των (*simulacra*), ἐν εἴδος ἐλαφρῶν μεμβρανῶν, αἱ δποῖαι ἀποσπῶνται ἀπὸ τὴν περιφέρειάν των καὶ πατοῦν εἰς τὸν ἀέρα πρὸς δλας τὰς διευθύνσεις⁽⁶⁾. Τὰ εἴδωλα ταῦτα διατρέχουν ἐν μιᾷ στιγμῇ παμμέγιστα διαστήματα, διότι εἶναι στοιχεῖα πολὺ μικρὰ καὶ ὅπισθέν των ὑπάρχει μία δύναμις οὐ δποία τὰ ὅθεῖ, εἶναι δὲ τόσον ἀραιά, ὥστε δύνανται νὰ εἰσδύουν παντοῦ⁽⁷⁾.

Ο Μεσαίων ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὰς Ἰδέας ταύτας ἐδέχετο ὡς ἀρχὴν ὅτι «*Nihil in intellectu quod non prius fuerit in sensu*».

Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῶν νεωτέρων χρόνων ἀνενεώθη οὐ γνώμη τῶν

Θεομότητος, οὐ μόνον ἔχοντα μορφοειδεῖς τοῦ σώματος ἐκμεταγιμένας δμοιότητας (ὡς Ἐπίκουρος οἰεται μέχρι τούτου Δημοκρίτῳ συνεπόμενος, ἐνταῦθα δὲ προλιπόν τὸν λόγον) ἀλλὰ καὶ τῶν κατὰ ψυχὴν κινημάτων καὶ βουλευμάτων ἐκάστῳ καὶ ἡθῶν καὶ παθῶν ἐμφάσεις ἀναλαμβάνοντα συνεφέλκεσθαι, καὶ προπίπτοντα μετὰ τούτων ὄσπερ ἐμψυχα φράζειν καὶ διαγγέλλειν τοῖς ὑποδεχομένοις τὰς τῶν μεθιέντων αὐτὰ δόξας καὶ διαλογισμοὺς καὶ δρμάς, δταν ἐνάρθρους καὶ ἀσυγχύτους φυλάττοντα προσμῆνη τὰς εἰκόνας». Πλούταρχος Συμποσιακὰ προβλήματα VIII ι, 735.

(1) Ἀναλυτικὰ “Ὑστερα Α. 81α 38.

(2) «Διὸ καὶ ἀπελθόντων τῶν αἰσθητῶν ἔνεισιν αἱ αἰσθήσεις καὶ φαντασίαι ἐν τοῖς αἰσθητηρίοις». Περὶ ψυχῆς Γ. 425 β 24—25.

(3) «Τὴν φαντασίαν εἶναι τύπωσιν ἐν ψυχῇ, τοῦ ὄντος οἰκείως μετεγνεγμένου ἀπὸ τῶν τύπων τῶν ἐν τῷ κηρῷ ὑπὸ τοῦ δακτυλίου γινομένων». Διογ. Λαερτ. VII 64.

(4) Πλούταρχος Περὶ ἀρεσκόντων IV. 11, 1.

(5) Στοβαῖον Ἐκλογαὶ I, L, 12.

(6) Lucretius De rerum natura IV, 34.

(7) ibid. IV, 191.

Στωϊκῶν ὑπὸ τοῦ Lock e, δόστις εἰς τὸ ἔργον του «Δοκίμιον περὶ τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως» τονίζει, ὅτι «δὲν ὑπάρχει ἔννοια, ἵδεα ἢ γνῶσις ἀρχέγονος εἰς τὴν ψυχήν. Ἡ τελευταία αὗτη εἶναι ἀρχικῶς τελείως κενὸς πίναξ, rasa tabula»⁽¹⁾. Ὁπαδοί του εἶναι ὅλοι οἱ Αἰσθησιοκράται.

Εἰς τὰς ἡμέρας μας ἡ θεωρία αὕτη ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ψυχολογίας τῶν στοιχείων, ἥτις θέλει νὰ ἐμφανίσῃ τὴν δλην μας ψυχικὴν ζωὴν ὡς συντεθειμένην ἀπὸ ἀπλᾶ στοιχεῖα, τὰς παραστάσεις, αἵτινες εἶναι τὰ κατάλοιπα τῶν διὰ τῶν ἔξωτερικῶν ἐρεθισμῶν προσκαλούμενων αἰσθημάτων.

Βεβαίως οἱ ὄπαδοὶ τῆς τοιαύτης ἀντιλήψεως περὶ γνώσεως δὲν θεωροῦν τὴν δλην γνῶσιν ὡς ἀπλῆν ἐναποθήκευσιν φωτογραφιῶν, ἀλλὰ παραδέχονται μίαν ἀναχώνευσιν τῶν τοιούτων εἰκόνων κατὰ τοὺς νάμους τοῦ συνειδοῦν, τοὺς ἀποτελοῦντας τὴν προϋπόθεσιν τῆς ἔννοιο-λογικῆς ἐργασίας. Οὐχ ἡττον δύος οὗτοι καὶ τὰς καθολικὰς παραστάσεις, τὰς ἀποτελούσας τὰ ἀρχέγονα τῶν λογικῶν ἔννοιῶν, ἀντιλαμβάνονται ὡς ἐν εἶδος εἰκόνος, ἢ ὅποια σχηματίζεται ἀπὸ πρόσπτωσιν συγγενῶν εἰδώλων ἐπὶ τῆς αὐτῆς εὑπαθοῦς πλακός, εἰς τρόπον ὃστε αἱ ἐπὶ μέρους λεπτομέρειαι νὰ καθίστανται ἀσαφεῖς καὶ νὰ παραμένουν εὐδιάκριτοι μόνον αἱ γενικαὶ γραμμαὶ.

Κρίνοντες τὴν θεωρίαν, ὅτι ἡ γνῶσις εἶναι ἀντίγραφον (Abbild) τῆς πραγματικότητος, ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἔξης :

Αὗτη εἶναι γέννημα τῆς ἀκρίτου ἀπλοϊκῆς πίστεως. Πάντες οἱ ἔχοντες ὑγιῆ αἰσθητήρια δὲν ἔχουν διοίαν γνῶσιν, διότι ἡ τελευταία γεννᾶται ἀπὸ τὸ βαθύτερον καὶ ἐσωτερικότερον μέρος τῆς ψυχῆς. Ὁ Ἡράκλειτος διεπίστωνε τοῦτο, ὅταν ἔλεγεν, ὅτι «κακοὶ μάρτυρες ἀνθρώποισιν ὀφελάμοι καὶ ὅτα βαρβάρους ψυχὰς ἔχόντων»⁽²⁾.

Ἡ γνῶσις δὲν εἶναι σειρὰ εἰκόνων διαδοχικῶς ἐκτυλισσομένων, ἀλλὰ νόημα ἀποτελοῦν ἐν ὅλον. Ὅταν ἀκούω τὶ λέγει ἐν πρόσωπον, δὲν ἔχω ἀντίληψιν ἡχῶν, ἀλλὰ νοημάτων. «Νόος δρῇ καὶ νόος ἀκούει· τὰλλα κωφὰ καὶ τυφλά»⁽³⁾.

Ολόκληρος ἡ προσπάθεια τῆς μεγίllης Τοιάδος τῆς Ἐλληνικῆς

(1) Lock J. An essay concerning the understanding, knowledge, opinion and assent, éd. B. Rand, Cambridge 1931 p. 61.

(2) Ἀπόσπασμα 107 Diels.

(3) Πυθαγόρας παρὰ Ἐπιχάρημφ. Ἀποσπ. 253 Mullach.

Φιλοσοφίας, Σωκράτους, Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ καταδεῖξῃ, ὅτι διὰ τὰ πέρα τῶν πραγμάτων προβλήματα ὑπάρχουν ἄλλαι μορφαὶ γνώσεως ὑπὲρ τὴν αἴσθησιν. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐτόνιζεν, ὅτι τὰ φαντάσματα μᾶς πληροφοροῦν μόνον διὰ τὰ καθ' ἔκαστον, ἐνῷ διὰ τὰ καθόλου δὲ νοῦς. Οἱ Στωϊκοὶ ἐπίσης ἐδέχοντο, ὅτι δὲ ἀνθρωπος παραλλήλως πρὸς τὴν αἴσθησιν καὶ φαντασίαν εἶναι κοινωνὸς τοῦ κοσμικοῦ Λόγου.

Οἱ Locke ὁ πατὴρ τοῦ δόγματος τοῦ *tabula rasa* δὲν δέχεται μόνον γνῶσιν προερχομένην ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθήσεως (*external sense*), ἀλλὰ καὶ ἐσωτερικὴν ἐμπειρίαν προερχομένην ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς αἰσθήσεως (*internal sense*).

Πᾶσα γνῶσις δὲν εἶναι παθητικὴ καταγραφή, ὡς λογιζεται ὁ Ἐπειρισμός, ἀλλὰ ἐνεργητικὴ ἀντίληψις, ἐκλογή, διάρθρωσις, ἔλεγχος, μορφοποίησις, καθὼς διεσύφησεν δὲ Kant. Αἱ διὰ τῶν αἰσθητηρίων ἐντυπώσεις δὲν εἰσάγονται εἰς τὴν συνείδησιν, ὅπως εἰσάγονται τὰ ἐπιπλα εἰς ἐν κενὸν δωμάτιον.

Σήμερον ἡ Φυσική, ἡ Φυσιολογία καὶ ἡ Ψυχολογία κατέδειξαν, ὅτι χρώματα, ὅσματα καὶ γεύσεις ὑπάρχουν ὡς τοιαῦτα μόνον εἰς τὴν ἀντίληψίν μας. Τὸ εἶδος ὁργανώσεως τῶν αἰσθητηρίων μας καθορίζει τὰς ἀντιλήψεις μας καὶ τὰς εἰκόνας τῶν πραγμάτων τὰς ἐκ τῶν ἐρεθισμῶν προκαλουμένας. Ἐπίσης ἐκάστη ἀντίληψις προβάλλεται, ἐνεδράζεται εἰς τὰ ἀντικείμενα ἐξ ὃν δὲ ἐρεθισμός, χωρὶς νὰ γίνεται αἰσθητὴ ἡ οἰαδήποτε ἄλλοιωσις εἰς τὴν αἰσθητικὴν χώραν τοῦ ἐγκεφάλου.

Ἡ γνῶσις δὲν εἶναι ἀπλὴ ἐξεικόνισις τῶν ἔξω ἡμῶν ὄντων καὶ καταγραφὴ σχηματικὴ τῶν ἐρεθισμῶν. Δὲν ὑπάρχει ἐξωτερικὸν γενονός, τὸ δποῖον νὰ προσλαμβάνεται παθητικῶς ἀνευ ἐπεξεργασίας τῆς νοήσεως. Γίνεται μία σύνθεσις τῶν προσλαμβανομένων κατὰ τὴν σχέσιν δημοιότητος καὶ διαφορᾶς, αἰτίου καὶ ἀποτελέσματος, προτέρου καὶ ὑστέρου, συγχρόνου καὶ διαδοχικῶς συμβαίνοντος, κυρίου καὶ δευτερεύοντος. Ἐπειτα αἱ ἀκαταπαύστως διαδεχόμεναι ἄλλήλαις ἐντυπώσεις συνδέονται μὲν ἐν καὶ τὸ αὐτό Ἑγὼ ὡς κέντρον περὶ τὸ δποῖον τακτοποιοῦνται.

Τὰ βιώματα ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀτόμου ἀπέχοντα ἄλλήλων συνδέονται καὶ νοοῦνται ὡς ἀποτελοῦντα μίαν συνέχειαν, εἰς τὴν δποίαν ἔκαστον ἔχει τὴν ἴδικήν του θέσιν. Ἀνευ τῆς συνθέσεως ταύτης αἱ ἐξωθεν εἰκόνες θὰ διελύοντο εἰς ἐν χάρι, ὅπως βλέπομεν εἰς τοὺς παραφρονας. Εἰς τούτους ὑπάρχουν ἀντίγραφα μεμονωμένων εἰκόνων, τοὺς

λείπει δῆμος ἢ μορφοποιὸς καὶ τὴν τάξιν δημιουργοῦσα σύνθεσις.

Ἐὰν ἡ γνῶσις ἥτο ἀπλῆ παθητική ἀποδοχὴ ποικίλων ὑλικῶν ἀνευ ἐπεξεργασίας τούτων, τότε θὰ ἥτο ἀκατάληπτον πῶς συμφωνοῦν μεταξύ των οἱ κόσμοι τῶν παραστάσεων καὶ ἔξεικοντεων τῶν διαφόρων ἀτόμων καὶ πῶς ταῦτα συνεννοοῦνται περὶ τῶν ἔξωτερικῶν πραγμάτων. Κανονικῶς ἐπρεπεν ἡ παρὸς ἐκάστῳ εἰκὼν νὰ εἴναι διάφορος, ἀφ' οὗ θὰ ἔβλεπεν ἔκαστος τὸ αὐτὸν πρᾶγμα ἐκ διαφόρου ἀπόψεως.

"Επαταὶ μὲν αἱ ἐπιστῆμαι ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δεδομένα τῆς παρατηρήσεως καὶ τὴν συλλογὴν εἰκόνων τῶν φαινομένων ὑποθέτουν σιωπηρῶς δοιασμένα αἰτήματα, τὰ δποῖα δὲν ἔχουν ἐμπειρικὴν προέλευσιν. Ἡ Φυσικὴ ἀποδέχεται σιωπηρῶς τὴν ἴδεαν τῆς νομοτελείας καὶ τῆς αἰτιότητος, ἡ Βιολογία τὴν τοῦ ὀργανωμένου δλού, τὴν προσαρμογὴν καὶ αὐτοσυντήρησιν, ἡ Ψυχολογία τὴν ἴδεαν τοῦ ἀτομικοῦ Ἐγὼ καὶ τῆς σκοπίμου ἐκλογῆς, ἐπιτελουμένης διὰ τῆς αὐθορμησίας τοῦ προσώπου, ἡ Κοινωνιολογία τὴν ἐν τῇ διαδικῆζωῇ ἐμφάνισιν ἴδιοτήτων μὴ ὑπαρχούσαν εἰς τὰ συνιστῶντα ταύτην ἀτομα μεμονωμένως λαμβανόμενα.

Πρέπει προσέτι νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι τὸ γνωρίζον ὑποκείμενον ἐν τῇ δλῇ ὑποστάσει αὐτοῦ δὲν εἴναι κάτι παθητικόν, ἐν εἶδος κατόπτρου σχηματίζοντος εἰκόνας τοῦ ἔξω κόσμου, ἀλλὰ κάτι τὸ ζῶν, τὸ δποῖον ὡς σκοπὸν καὶ ἐκδήλωσιν ἔχει ὅχι μόνον τὴν διατήρησιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκδιπλωσιν τῆς ζωῆς του εἰς σφαίρας καὶ βαθμίδας ἰεραρχημένας. Ἀπὸ τὴν τάσιν ταύτην ἐκδιπλώσεως καὶ ἀνόδου λαμβάνει καὶ τὸ φαινόμενον τῆς γνώσεως θέσιν καὶ σημασίαν, ὡς ἕκανότης πρὸς δλονὲν βαθυτέραν διείσδυσιν εἰς τὴν οὖσίαν τῆς ζωῆς καὶ τοῦ κόσμου καὶ συμφεστέραν συνείδησιν περὶ αὐτῶν.

Ἄπὸ τὴν δλην θεωρίαν περὶ τῆς γνώσεως ὡς ἀντιγράφου ὁρθὴ είναι ἡ διδασκαλία, ὅτι ἡ αἰσθησίς παρέχει τὸ ὑλικόν, τὸ δποῖον χρειάζεται ἡ ψυχὴ διὰ νὺ ἐπεξεργασθῆ καὶ γνωρίσῃ τὸν κόσμον καὶ ἔαυτήν, ἐκδιπλοῦσα τὰς ἐσωτερικάς της δυνάμεις. Αἱ τελευταῖαι δὲν δύνανται νὰ δράσουν εἰς τὸ κενόν. Βεβαίως δὲ νοῦς «ῶσπερ διά τινων θυρίδων προκύψας»,⁽¹⁾ τῶν αἰσθήσεων, γνωρίζει τὰ πράγματα, ὅταν γρηγορῇ καὶ θέλῃ. Λί θυρίδες δημιως αὗται είναι ἀπαραίτητοι διὰ τὴν λειτουργίαν του.

Ἡ αἰσθησίς μόνη δημιως είναι κάτι τὸ ὑπάρχον καὶ εἰς τὰ ζῶα, ἀποβαίνουσα μηχανικὴ λειτουργία ἀνευ τῆς ὑψηλοτέρας ὀργανώσειώς μας.

(1) Ἡ ὁ ἄ κ λ ε ι τ ο ος , παρὰ Σέξτ. Ἐμπειρ. πρὸς Μαθητ. VII. 130.

2. Η ΓΝΩΣΙΣ ΩΣ ΣΥΜΒΟΛΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΙΣ ΤΟΥ ΟΜΟΙΟΥ

"Όχι ή ἀποτύπωσις ἀντιγράφων τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ή ἵκανότης πρὸς βραχυλογικὴν παράστασιν καὶ ἔκφρασιν τούτων διὰ συμβόλων ἀποτελεῖ τὴν οὖσίαν τῆς γνώσεως. Κατὰ τὴν γνῶσιν, λέγουν, ἔχομεν ἐσωτερικὴν διάταξιν συμβόλων ἐναντὶ τῆς ἐξωτερικῆς διατάξεως ἀντικειμένων καὶ φαινομένων.

"Η γνώμη αὕτη εἶναι παλαιοτάτη καὶ τὴν ἔκφρασίν της εὑρίσκομεν εἰς τὸ γεγονός, ὅτι λίγιν ἐνωδίς ή λέξις «λόγος» ἔκφραζει τόσον τὴν γνωστικὴν λειτουργίαν, ὅσον καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ ἵκανότητα πρὸς ἔκφρασιν.

*ΟΚ λείπει η εἰς τὸν πρὸς τὸν Δία ύμνον του ἐμφανίζει τὴν ἀνωτερότητα τοῦ ἀνθρώπου ὡς συγκειμένην εἰς τὴν ἵκανότητά του νὰ ἔκφραζεται διὰ τῆς γλώσσης⁽¹⁾.

"Η πρώτη μορφὴ συμβολισμοῦ, ή διὰ τῆς γλώσσης, ἔχει κυρίως ψυχολογικὴν βάσιν. "Η γλῶσσα ἔκφραζει κατὰ πρῶτον λόγον τὰς ἀνάγκας, τὰ διαφέροντα, τὰ συναισθήματα, κατὰ δεύτερον δὲ λόγον τὰς ἰδέας καὶ τὰ νοήματα.

Τὸ δεύτερον τοῦτο εἶδος συμβολισμοῦ, ή βραχυλογικὴ παράστασις τῶν ἴδεων, εἶναι καίτι τὸ διαρκῶς ἔξελισσόμενον καὶ δημιουργοῦν τὴν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν. Διὰ τῆς ἐπιστήμης ὁ συμβολισμὸς ἔκφραζει μὲ ἐπιτομάς, μὲ ἀπλοποιήσεις καὶ ὑποκαταστάσεις τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἀντικειμένων. Διὰ τῶν Μαθηματικῶν ἀνευρίσκει κατ' ἔξοχὴν βραχυλογικὰ σύμβολα. "Ο μαθηματικὸς οὗτος τρόπος τῆς γνώσεως, διδάσκουν, πρέπει νὰ γίνῃ τὸ ὑπόδειγμα συμφώνως μὲ τὸ ὅποιον νὰ ἐργάζωνται καὶ δλαι αἵ ἄλλαι ἐπιστῆμαι. Τὴν πλήρη ἔκφρασιν τῆς γνώμης ταύτης ἔχομεν παρὰ τῷ Laplace, ὅστις ἐδίδαξεν, ὅτι διάνοια ἀρκετὰ εὑρεῖα γνωρίζουσα δλαις τὰς ἐν τῇ φύσει δυνάμεις καὶ θέσεις τῶν σωμάτων θὰ ἥδυνατο νὰ περιλάβῃ ὑπὸ τὸν αὐτὸν μαθηματικὸν τύπον τὰς κινήσεις τῶν μεγίστων σωμάτων τοῦ σύμπαντος ὡς καὶ τῶν ἐλαχίστων ἀτόμων⁽²⁾.

Οἱ ἴδρυται τοῦ Νεοθετικισμοῦ Avemarius καὶ Mach

(1) «Ἔχου μίμημα λαχόντες μοῦνοι, ὅσα ζώει τε καὶ ἔρπει θνήτ' ἐπὶ γαῖαν». Στο βαίον Ἐκλογαὶ Βιβλ. I κεφ. 1, 12.

(2) Laplace P., Introduction à la theorie analytique des probabilités. Œuvres complètes vol. VII, Paris 1886 p. VI.

τονίζουν, ὅτι ἡ γνῶσις μας εἶναι τόσον τελειοτέρα, δύον μικρότερον ἀριθμὸν ἐννοιῶν χρειαζόμεθα πρὸς ἔκφρασιν τῶν πραγμάτων καὶ φαινομένων. Γενικῶς ἡ γνῶσις κυριαρχεῖται ἀπὸ τὴν οἰκονομίαν τῆς σκέψεως^(¹). Ἐργον τῆς ἐπιστήμης εἶναι νὰ ἀνεύρῃ τὴν συντομωτέραν καὶ εὐκολωτέραν ὁδὸν διὰ τῆς διποίας ἢ νόησις νὰ δύναται νὰ ἐπιτύχῃ μίαν σύνοψιν ὅλων τῶν ἐμπειριῶν εἰς τύπους ἀπλουστάτους, ὅστε νὰ ἔξοικονομήσωμεν περιττὴν ἐργασίαν. Ὁ κόσμος καθ' ἑκατὸν εἶναι χάος χωρὶς τὰ αἰσθητήρια μας. Ἡ γνῶσις εἶναι εἰς τρόπος τακτοποιήσεως τοῦ χάους τούτου. Οἱ νόμοι καὶ αἱ σταθερότητες εἶναι δημιούργημα τῆς οἰκονομίας τῆς σκέψεως καὶ ὅχι ἀντίγραφα τοῦ φύσει ὄντος. Ἡ ἐπιστήμη εἶναι σύστημα συμβόλων.

Ο Κύκλος τῆς Βιέννης (Wiener Kreis), ἐκπροσωπούμενος ἀπὸ τοὺς Schlick, Frank, Carnap καὶ Wittgenstein, συνεχίζων τὰς ἀντιλήψεις τῶν ἀνατέρω ἐδημιούργησε τὸν σύγχρονόν μας Λογικὸν Ἐμπειρισμόν. Διὸ ἀντὸν Ἰδανικὸν τῆς γνώσεως εἶναι νὰ φθάσῃ εἰς ὅλιγας ἀπλᾶς ἐννοίας μὲ τὰς διποίας νὺ περιγράφῃ ὅλα τὰ φαινόμενα^(²). Ἀκριβῶς, λέγουν, τὸ κύριον ἔργον τῆς Φιλοσοφίας ἀποτελεῖ ἡ ἔρευνα τῶν συμβόλων (Semantik) καὶ τῶν σχέσεων των (Logistik). Αἱ φυσικαὶ καὶ ψυχολογικαὶ ἐννοιαὶ δὲν διαφέρουν ὡς περὸς τὸ ὑποκείμενον καὶ τὰ δεδομένα εἰς ἣ ἀναφέρονται, ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν χρησιμοποιουμένην γλῶσσαν. Ἡ Ψυχοφυσιολογία καὶ ὁ Behaviorismus^(³) ἀποδεικνύουν, ὅτι μία ἴδιαιτέρα γλῶσσα τῶν ψυχολογικῶν ἐννοιῶν μὲ εἰκονικὰς συναισθηματικὰς ἐκφράσεις δὲν εἶναι ἀναγκαία. Τὴν ἐνότητα τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως βεβαιοῦν καὶ αἱ ἄλλαι ἐνδιάμεσοι ἐπιστῆμαι, ἡ Βιοφυσική, ἡ Βιοχημεία, ἡ Κοινωνικὴ ψυχολογία.

Συγγενῆς πρὸς τὴν ἐννοιαν τῆς γνώσεως ὡς συμβολισμοῦ εἶναι ἡ ἀντίληψις, ὅτι γνῶσις εἶναι ἡ ἀναγνώρισις καὶ ἀνεύρεσις τοῦ ὅμοίου εἰς τὰ πράγματα καὶ φαινόμενα. Ἡ γνῶσις, λέγουν, εἶναι κάτι περισσότερον ἀπὸ συμβολισμός. Εἶναι ἡ ἀνεύρεσις τῶν αὐτῶν γνωστῶν στοιχείων εἰς φαινόμενα, τὰ ὅποια ἐκ πρώτης ὄψεως μᾶς φαίνονται διάφο-

^(¹) Mach E., Die Mechanik in ihrer Entwicklung, 8e Aufl. Leipzig 1921, S. 6, 464.

^(²) Schlick M., Allgemeine Erkenntnistheorie, Berlin 1925, S. 86.

^(³) Feigl H., Logical Empiricism, Runes D., Twentieth Century Philosophy, New York 1927, p 398 - 400.

^(⁹) Οὕτως ἀποκαλεῖται ἡ Ψυχολογία τῆς διαγωγῆς.

οα εἰς ὅλην των τὴν ὑφῆν. Ἡ ἀναγνώρισις τοῦ γνωστοῦ εἰς τὸ φαινομενικῶς ἀγνωστον ἀποτελεῖ καὶ τὴν ἐδιηγείαν του⁽¹⁾. Σήμερον, λέγουν, ἔχομεν πλήρη γνῶσιν περὶ φωτός, διότι ἀνεγνωρίσθη, ὅτι τὸ φῶς εἶναι κυμάνσεις ἡλεκτρομαγνητικαί. Ὅταν ἀνευρίσκω δηλαδὴ μίαν δμοιότητα, ἢ δποία δύναται νὰ μεταβληθῇ εἰς ταυτότητα, τότε ἔχω τὴν τελείαν γνῶσιν.

Ἡ γνῶσις εἰναμομία ἀνεύρεσις ἢ μία ἀναγνωγὴ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸ ἄλλο. Πάγτως δὲν πρέπει νὰ νομίζεται, ὅτι εἶναι ἀναγνωγὴ τοῦ ἀγνωστοῦ εἰς τὸ γνωστόν, ὡς ἐσφαλμένως τονίζουν πολλοί. Εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναγάγω ἐν πρᾶγμα εἰς ἄλλο, ἢ νὰ δεῖξω τὴν σχέσιν δμοιότητος ἢ ταυτότητῶν, χωρὶς καὶ νὰ ὑπάρχῃ ἀνάγκη νὰ εἶναι πλήρως γνωστὰ καὶ τὰ δυο. Ἡ γνῶσις δηλαδὴ εἶναι ἀνεύρεσις σχέσεων μεταξὺ περισσοτέρων ἀντικειμένων.

Κατὰ τὸν Schlick γνῶσις εἶναι ἢ ἀνεύρεσις ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου ὡς μέλους διαφόρων σχέσεων⁽²⁾. Εἶναι ἢ διαπίστωσις ὑπάρχειος δμοιότητος ἢ διαφορᾶς. Βεβαία γνῶσις εἶναι ἢ ἀνεύρεσις καὶ ἄλλων σχέσεων, ὅπως ἢ σχέσις τῆς αἰτιώδους συνδέσεως, ἢ σχέσις ὅμως τῆς δμοιότητος εἶναι βασικωτέρα καὶ προσδιορίζει πᾶσαν ἄλλην σχέσιν.

Ἡ γνῶσις ὡς ἀναγνώρισις καταφαίνεται, λέγουν, καὶ εἰς τὴν δόλην ἐκδίπλωσιν τῆς γνωστικῆς λειτουργίας τοῦ ἀνθρώπου. Κατ' ἀρχὰς ἔχομεν εἰς τὸν πρωτόγονον μόνον συγκεκριμένας ἀτομικὰς παραστάσεις. Κατόπιν ἔχομεν τὰς καθολικὰς παραστάσεις, αἱ δποῖαι οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ὡχραὶ ἀτομικαὶ εἰκόνες, νοούμεναι ὡς ἀντιπρόσωποι τοῦ ὅλου γένους. Τέλος διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας ἀποκτῶμεν ἐννοίας, αἵτινες καταλαμβάνουν τὴν θέσιν τῶν καθολικῶν παραστάσεων.

Ἄνωτάτη μορφὴ γνώσεως, λέγουν, εἶναι ἐκείνη κατὰ τὴν δποίαν χρειαζόμενα ἐν πινίπτυπ δμάδων φαινομένων καὶ γεγονότων, ἀνευρεθέντων ὡς δμοίων καὶ διεπομένων ἀπὸ τοὺς αὐτοὺς νόμους. Τοῦτο κατ' ἔξοχὴν ἐγένετο εἰς τὴν Φυσικήν, ὅπου εὑρέθη, ὅτι τὰ φαινόμενα τοῦ φωτός, τοῦ μαγνητισμοῦ καὶ τοῦ ἡλεκτρισμοῦ διέπονται ἀπὸ τοὺς αὐτοὺς νόμους, ἀδιάφορον ἐὰν δὲν εἶναι πλήρως γνωστὴ ἢ βαθυτέρα οὖσία τοῦ φωτός, τοῦ μαγνητισμοῦ καὶ τοῦ ἡλεκτρισμοῦ.

‘Ο γάλλος φιλόσοφος Mersenne εἰς τὸ ἔργον του «Identité

(1) Mach E., op. cit. S. 5.

(2) Schlick M., op. cit. S. 51.

té et réalité» ἀναπτύσσει διὰ μακρῶν, ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα τότε μόνον ἔρμηνεύει κάτι, ὅταν φθάσῃ νὰ ἀνεύρῃ εἰς τὴν μεταβαλλομένην πραγματικότητα ταυτότιτας καὶ σταθερότητας (permanences). Οὕτως ἔρμηνεύεται ἡ κοινὴ ὑφὴ τῶν φυσικῶν θεωριῶν, αἵ δποῖαι προσπαθοῦν νὰ ταξινομοῦν τὰς κατηγορίας τῶν φαινομένων μὲ ἐν δίκτυον ὄμοιοτήτων καὶ ἴσοτήτων, ξητουσῶν πάντοτε κατὰ τὸ δυνατὸν νὰ ἔξιφανίσουν τὴν ἐτεοδογένειαν καὶ τὴν ποιοτικὴν διαφοράν. Ἀκόμη καὶ ἡ ἀλλαγὴ δέον νὰ παραμερισθῇ, διότι τὸ ἐπόμενον (ἀποτέλεσμα) ἔνυπηργεν εἰς τὸ ἔργον μενον (τὶν αἰτίαν).

Υποβαλλομένη εἰς κριτικὴν ἔρευναν ἡ ἀντίληψις περὶ γνώσεως ἢ συμβολισμοῦ, ἀπλοῦκον ἡ ἐπιστημονικοῦ, ἐμφανίζει τὰς ἕξης ἀσθενεῖς πλευράς:

Πρωταρχικὸν εἰς τὴν γνῶσιν εἶναι τὸ νόημα καὶ ὅχι τὸ σύμβολον. Κατὰ τὸν γλωσσικὸν συμβολισμὸν δὲν ἔχομεν συνθετικὰ στοιχεῖα προοδευτικῶς ἔνούμενα, τοὺς φιλόγγονς, λέξεις, προτάσεις, νοήματα, ὡς ἐδιδάσκετο ἄλλοτε, ἀλλ' ἀντιστρόφως συνολικὸν νόημα τὸ δποῖον διαμορφώνει τὸ ὅλον ὑφρος, σύνταξιν καὶ γλωσσικὰ στοιχεῖα. Τὰ νοήματα, ποικίλης ὑφῆς, πηγάζουν ἀπὸ τὸ βάθος τοῦ πνεύματος μας τοῦ εὑρισκομένου πολὺ πέρα τῆς συμβολικῆς λειτουργίας.

Ο Humboldt εἶχε παρατηρήσει, ὅτι οἱ ἀνθρώποι δὲν συνεννοοῦνται, διότι δίδουν σύμβολα εἰς τὰ πράγματα, οὔτε διότι συμφωνοῦν, ἵνα ταῦτα ἐκφράζουν τὴν αὐτὴν ἔννοιαν, ἀλλὰ διότι ἐγγίζουν ἀμοιβαίως τὸ αὐτὸ μέλος τῆς ἀλύσεως τῶν ἐμπειρικῶν παραστάσεων καὶ ἔννοιολογικῶν δημιουργιῶν, πλήττουν τὰ αὐτὰ πλῆκτρα τοῦ πνευματικοῦ των δργάνου, ἀπὸ τὸ δποῖον ἐπειτα ἀναπηδοῦν παρ' ἐκάστῳ ἀντίστοιχοι ἔννοιαι, ἀλλ' ὅχι καὶ αἱ αὐταί⁽¹⁾.

Η ὅλη γνῶσις δὲν εἶναι στενογραφία. "Οταν ἔρευνωμεν τὴν φύσιν ἢ τὸν ἐσωτερικόν μας κόσμον, προσπαθοῦμεν νὰ συλλάβωμεν τὴν ἐσωτάτην ὑφήν των ἀδιαφοροῦντες διὰ τὴν σπατάλην δυνάμεων, τὴν ἴποιαν ὑφιστάμεθα λόγῳ τῆς διαρκοῦς συγκεντρώσεως τῆς προσοχῆς μας, τῆς διακρίσεως τοῦ ἰδιάζοντος καὶ τῆς συλλήψεως τοῦ ἀτομικῶς διαφόρου. Οὔτε ἡ εύκολία, οὔτε ἡ ὁκνηρία μᾶς ἐπηρεάζουν, ἀλλὰ ὁ πόθος πρὸς σύλληψιν καὶ ἐκφρασιν τοῦ χαρακτηριστικῶς οὖσιώδους Ἑκάστου πράγματος καὶ φαινομένου.

(1) Παρὰ Cassirer E., Philosophie der Symbolischen Formen, I, Berlin 1922, S. 103—104.

‘Ο “Αγγλος φυσιοδίφης καὶ φιλόσοφος Eddington παρατηρεῖ, δτι, ἐὰν δεχθῶμεν τὸ φαινόμενον τῆς γνώσεως ὡς ἔξαντλούμενον μὲ τὸν συμβολισμὸν καὶ τὴν μέτρησιν, δὲν θὰ σχηματίσωμεν ποτὲ τελείαν ἀντίληψιν περὶ τῆς ἐσωτερικῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων. “Οταν περιγράφω τὰς ἴδιότητας ἐνὸς σώματος μὲ τὴν βοήθειαν φυσικῶν μεγεθῶν παρέχω μίαν γνῶσιν, ἢ ὅποια ἀπλῶς ἀναφέρει πῶς ἀντιδροῦν οἱ διάφοροι δεῖκται μετρήσεως εἰς τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἐν λόγῳ σώματος. ‘Ορίζω ἐν σῶμα κατὰ τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν σημαίνει, σχηματίζω δέσμην ἀπὸ ἀναγνώσεις μετρικῶν δεικτῶν (¹).

“Εογον τῆς ἐπιστήμης δὲν εἶναι μόνον ἡ ἐγκατάστασις σχέσεων ταυτότητος μεταξὺ τῶν πραγμάτων καὶ φαινομένων, ἀλλὰ καὶ διακρίσεως ἐκείνων τὰς ὅποια δὲν εἶναι τὰ αὐτά. ‘Η ἔξακρίβωσις τῶν διαφορῶν είγαται τὸ παριλληλον ἔργον τῆς ἐπιστήμης.

Βεβαίως ἡ ἐπιστήμη ἐπιζητεῖ, ὅπως ἀνευρίσκῃ καὶ εἰς τὰ διάφορα κοινὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα, ἵνα συμπληρώνῃ τὸν πίνακα περιπτώσεων παρουσίας ἐνὸς μέλους εἰς πάσας τὰς δυνατὰς θέσεις. ‘Η παρουσία ὅμως αὗτη τοῦ μέλους εἰς ἐν δλον δὲν αἴρει τὴν διαφοράν του ὃς συνόλου.

‘Η προσπάθεια ὅπως ἀναχθῇ πᾶσα ποιότης εἰς ποσότητα εἶναι ἀνεπαρκής ὅχι μόνον διὰ τὴν ψυχὴν καὶ τὴν ζωὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀνόργανον φύσιν. ‘Η ἀνάδυσις (emergence) νέων ἴδιοτήτων εἰς ἕκαστην σύνθεσιν, μὴ δρατῶν εἰς τὰ συντιθέμενα στοιχεῖα εἶναι καθολικὸς ὀντολογικὸς νόμος, ὅστις δὲν πρέπει νὰ παρορᾶται (²).

‘Η δημιουργία συμβόλων εἶναι μία λειτουργία, ἡ ὅποια δὲν ἔξαντλεῖται μὲ τὴν δημιουργίαν μόνον γλωσσικῶν ἡ ἐπιστημονικῶν συμβόλων. Αὕτη συνεχίζεται εἰς ἄλλα πεδία τοῦ πνεύματος, τὴν ζωὴν τῶν προσώπων, τὴν τέχνην, τὴν θρησκείαν τὴν μεταφυσικὴν ἔκφρασιν, μὲ μορφὴν ὅμως διάφορον τῆς στενογραφικῆς.

(¹) Eddington A. S., Das Weltbild der Physik und ein Versuch seiner philosophischen Deutung. Deutsche Uebersetzung von M. E. R. von Trautenberg und H. Diesselhorst, Braunschweig 1931, S 253.

(²) «Ἐπειδὴ ἐν καὶ ἐν προστιθέμενα κάμνουν δύο, νομίζομεν συχνά, δτι γνωρίζομεν δλα δσα ἀναφέρονται εἰς τὸ «δύο», ἐὰν ἔξετάσωμεν βασικῶς τὸ «ἐν». ‘Ἐν προκειμένῳ ὅμως λησμονοῦμεν νὰ κάμιωμεν ἀντικείμενον ἐρεύνης καὶ τὸ «καὶ» ἐκεῖνο. ‘Η ἔρευνά του ἀκριβῶς μᾶς ἀγει εἰς νόμους ὑπερκειμένους τοῦ ποσοῦ, τοὺς γύμιους τῆς ὁργανώσεως τοῦ κόσμου». Eddington A. S., op. cit. S. 106.

‘Η γνῶσις ἐπίσης δὲν ἔξαντλεῖται μὲ τὸ ἔργον τῆς ἀναγνωρίσεως καὶ ἀνευρέσεως τοῦ δικτύου. Τὸ σύμπαν δὲν δύναται νὰ ἀναχθῇ εἰς μίαν ἀπέραντον ταυτολογίαν. ‘Η γνῶσις δὲν εἶναι μόνον ἀνεύρεσις δικτύου τητος συστάπεως, ἢ οὐσίας, ἢ νομοτελείας εἰς πλείονα φαινόμενα, ἀλλ᾽ εἶναι ἀνεύρεσις ἔκεινου τὸ δικτύον ἔχω ἐντός μου. Εἶναι ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἢ ὁμοίασις ἐσωτερικῆς πληροφορίας περὶ προσώπων καὶ τῆς ψυχικῆς των ζωῆς, περὶ τοῦ ἀνωτέρου καὶ κατωτέρου, περὶ δραίου καὶ ἀσχήμου, περὶ ἀπείρου καὶ πεπερασμένου. Πρέπει προσέτι νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἢ ἀνεύρεσις φιλάνει μέχρις ὀρισμένων δρίων. Περαιτέρω ἀναγνώγη δὲν εἶναι δυνατή. Τῶν ἀκρων τούτων στοιχείων ἢ δικαιολόγησις εἶναι ἀμεσος καὶ ἄλογος θέσις.

‘Ορθὰ σημεῖα εἰς τὴν δλην θεωρίαν περὶ γνώσεως ὡς συμβολισμοῦ καὶ ἀναγνωρίσεως εἶναι, ὅτι πράγματι τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα παραλλήλως πρὸς τὰς ἄλλας ἐκδηλώσεις του ἔχει καὶ τὴν ἴδιαζουσαν ἵκανότητα νὰ σχηματίζῃ σύμβολα δλων τῶν ἐκδηλώσεών του. Ταῦτα εἶναι τόσον μέσα ἐκφράσεως, ὅχι μόνον βραχυλογικῆς, ἀλλὰ συχνὰ ὑποβαλλούστης πλήθος σκέψεων, ὅσον καὶ παγιοποιήσεως τοῦ πνεύματος δι’ ὑλικῶν φορέων, βοηθούσης εἰς τὴν κυκλοφορίαν καὶ διατίθησιν τῶν ἐργασιῶν του καὶ εὐκολυνούσης τὴν ἀνεύρεσιν σχέσεων. ‘Η ἀναγνώρισις τοῦ δικτύου βοηθεῖ προσέτι εἰς τὴν ταξινόμησιν καὶ διάρρηγωσιν τοῦ. Εἶναι εἰς οἰκοδόμημα δυνάμενον νὰ περιλαμβῇ τὸ ἐπιφανειακῶς ἀπειρον πλήθος τῶν πραγμάτων.

3. Η ΓΝΩΣΙΣ ΩΣ ΥΠΗΡΕΤΗΣ ΤΗΣ ΠΡΑΞΕΩΣ

‘Ἐν ᾧ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα ἢ θεωρία ἐλογίζετο ὡς αὐτοσκοπός, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν νεωτέρων χρόνων λόγῳ ἀντιδράσεως κατὰ τῆς Σχολαστικῆς Φιλοσοφίας ἐκηρύχθη, ὅτι ἡ γνῶσις εὔρεσκει δικαίωσιν μόνον ἐφ’ ὅσον ἔξυπηρετεῖ τὴν ζωήν. ‘Ο πατὴρ τῆς Ἐμπειριοκατίας Βάκων ἔζήτει «scientiam propter potentiam», οἱ δὲ Γάλλοι σοφοὶ τῆς ἐποχῆς τῆς Διαφωτίσεως διεμόρφωσαν τὸ δόγμα «savoir pour prévoir, prévoir pour pouvoir».

Κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Βιολογίας διετυπώθη ὑπὸ τοῦ Spencer κατὰ πρῶτον ἡ γνώμη, ὅτι ἡ γνῶσις οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ μία βιολογικὴ λειτουργία, ἢ δποία καθιστᾶ δυνατήν τὴν σκόπιμον προσαρμογὴν τοῦ ἀτόμου εἰς τοὺς ὅρους τοῦ περιβάλλοντος χάριν τῆς αὐτοσυντηρήσεώς του. Εἰς τὸ ἔργον του «Ἀρχαὶ τῆς Ψυ-